58

כופר

הכופר נזכר פעמיים במגילת שיר השירים (א יד; ד יג) סמוך למיני בושם שונים (נרד, מור).[1] במשנה נזכר פעם אחת כאחד ממיני הבושם החייבים בדיני השמיטה (שביעית ז ו). כן נזכר גם בתלמוד הבבלי (נדה ח ע"א).

הזיהויים

▪ **אוגניית הציפורן** (*Syzygium aromaticum*) - עץ תבלין טרופי ירוק-עד ממשפחת ההדסיים. מוצאו מאיי מלוקו שבמזרח אינדונזיה. ניצן הפרח הסגור, שצורתו דומה למסמר, משמש לאחר ייבושו כתבלין, הקרוי בפינו ציפורן. זהו זיהויו של הערוך.[2] מופיע לאחר מכן אצל כמה פרשנים, אך תמיד כדעה שנייה. כך אצל רמב"ם, רע"ב, אלג'אמע ותפא"י.[3]

אוגניית הציפורן

▪ **כופר לבן, 'חינה'** (*Lawsonia inermis*) - שיח או עץ קטן ממשפחת הכופריים. נפוץ באזורים טרופיים וסוב-טרופיים, בארץ גדל רק בתרבות. מכונה גם 'חינה' על שם הצבען המופק ממנו, המשמש לצביעה של שיער, עור ועוד, המשמש בטקסי שמחה למן הזמן הקדום. כך זיהה הרמב"ם.[4] מופיע אצל תנה"י, כפו"פ ומכה"מ, וכן אצל רע"ב ואלג'אמע (לצד הזיהוי הקודם).[5]

כופר לבן

▪ **קינמון קמפורי, עץ הקמפור** (*Cinnamomum camphora*) - עץ ירוק-עד ממשפחת העריים, הנמנה עם אותו הסוג של הקינמון. מקורו בדרום סין - מזרח אסיה. ממנו מופקת תרכובת הקמפור, המשמשת כמבשם, כתבלין ועוד. זהו זיהוי יחידאי של רנאה"י פ"א.[6]

עץ הקמפור

▪ **גומא הפקעים** (*Cyperus rotundus*) - עשב רב-שנתי, שפקעותיו מכילות שמן אתרי ארומטי. נפוץ כעשב רע בשדות. זהו הזיהוי המופיע בזרעים גניזה ב.[7]

גומא הפקעים

▪ **נרקיס** (*Narcissus*) - סוג גיאופיטים בעלי בצל במשפחת הנרקיסיים. בישראל גדלים שני מיני בר - **נרקיס מצוי** (*N. tazetta*) ו**נרקיס סתווי** (*N. serotinus*). זיהוי ייחודי של המליצה.[8]

▪ **סנטולינה** (*Santolina chamaecyparissus*) - שיח ארומטי ממשפחת המורכבים. נראה שכך זיהה כדעה ראשונה בתפא"י.[9]

נרקיס מצוי

עיון

רוב הצמחים המובאים כאן הינם צמחים ארומטיים, מה שעולה בקנה אחד עם אזכורו של הכופר ברשימות של בשמים (במקרא ובמשנה כאחד).

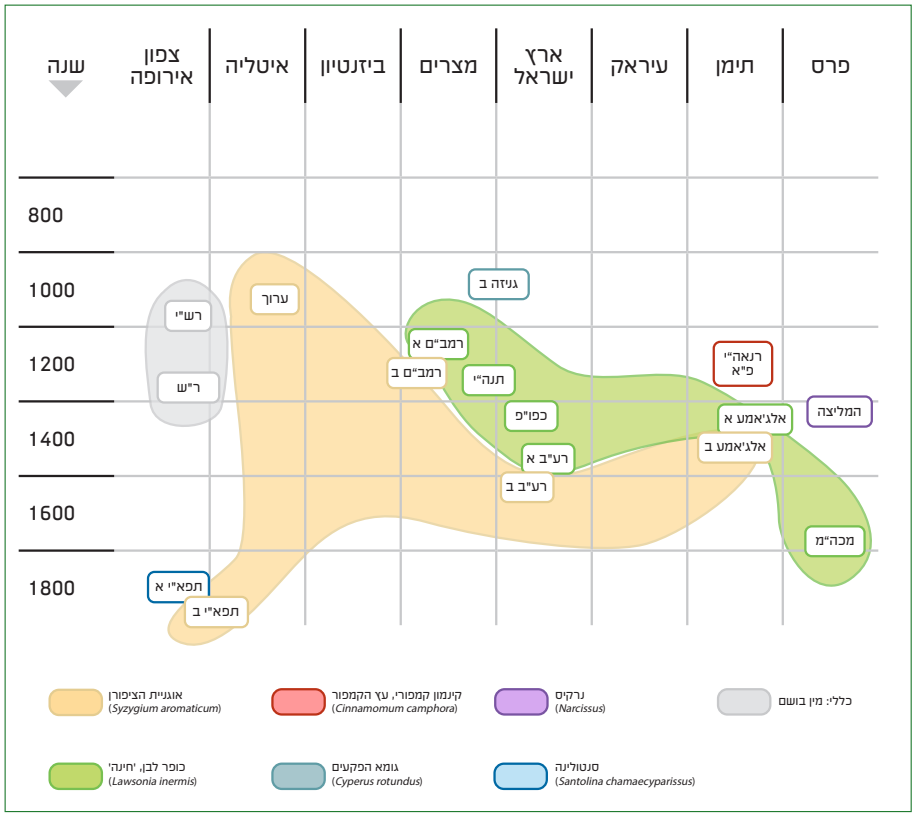

שני הזיהויים המרכזיים של הכופר (הציפורן והחינה) מופיעים זה לצד זה אצל רבים מהפרשנים. זיהוי נוסף, הדומה במידת מה לשני אלו, מובא אצל רנאה"י פ"א - קמפור.

זיהוי קדום וייחודי מופיע אצל זרעים גניזה ב, המדובר באחד ממיני הגומא (כנראה גומא הפקעים). זהו צמח הנפוץ מאוד גם בארץ (ובאזורים נרחבים בעולם), בניגוד לשלושת הזיהויים הקודמים, שהינם צמחים אקזוטיים במקורם, אשר רק תוצריהם יובאו לאזורנו, או גודלו בארץ בהיקף מצומצם.

רש"י ור"ש מזהים באופן כללי כמין בושם.

החוקרים מסכימים לזיהוי הכופר המשנאי עם הכופר הלבן.[10]

הערות:

1. על זיהוי הכופר במקרא ראה: **עמר**, **מרורים**, עמ' 96-95.
2. **ערוך** (ח"ד עמ' 301, ערך 'כפר'): *פי' גירופלא. לשון ישמעאל קרנפל* > garofalo=*Syzygium aromaticum* (**קואומו**, **לעזים**, ב, עמ' 514. סינונים - *Eugenia aromatica*). וראה להלן רמב"ם.
3. **רמב"ם** (שביעית ז ו עמ' 156): *... ויש אומרים שכופר אלקרנפל*> قرنفل=*Syzygium aromaticum* (**עיסא**, עמ' 78, ע' 14. סינונים - *Eugenia aromatica*); **רע"ב** (שביעית ז ו): *... וי"א שהוא בושם שקורי' גרופ"ולי* > לעיל רמב"ם, ערוך; **תפא"י** (שביעית ז ו): (בדפוסים מאוחרים מוסיף): *וי"א געווירץ נעלקען* > *Gewurznelkenbaum* (גר.)=*Syzygium* (**ניקולוב**, **מילון**, עמ' 640).
4. **רמב"ם** (שביעית ז ו עמ' 156): *אלחנא וכך אומרים בפירוש אשכול הכופר שהוא אשכול אלחנא לפי שהוא עושה אשכולות נאים בתכלית...* (בפאה א ד ובמעשרות א א מביא את 'אלחנא' יחד עם 'אלנילג' ו'אלעצפר' כדוגמאות לגידולי קרקע שאינם אוכל). > حناء=*Lawsonia inermis* (**עיסא**, עמ' 106, ע' 10. סינונים של *Lawsonia alba*).
5. **תנה"י** (עמ' 264 ערך 'כפר'): *הוא שם פרח אלחנא. "אשכול הכופר", מפני שהוא דומה לאשכול ענבים והוא קטן ומלשונו אמרו 'הורד והכופר'* > לעיל רמב"ם; **כפו"פ** (פרק יט, עמ' תמ, ודומה לו פרק נב): *ובערבי נקרא אל חנא* > לעיל רמב"ם; **רע"ב** (שביעית ז ו): *והכופר הוא שקורי' לו בערבי אלח"נא. וי"א שהוא בושם שקורי' גרופ"ולי* > לעיל רמב"ם, ערוך; **אלג'אמע** (עמ' 58-59 ערך 'וכופר'): *כופר איצ'א [=גם כן] אלחנא, וקיל אן כופר [=וי"א ש'כופר'] אלקרנפל* > לעיל רמב"ם; **מכה"מ** (ב"א ד' 23, שביעית ז): *חנא* > حناء(פר.)= *Lawsonia inermis* (**סטיינגאס**, עמ' 431; **דסוקי**, **מילון**, א, עמ' 982; **אחונדוב**, עמ' 363).
6. **רנאה"י פ"א** (שביעית ז עמ' 50): **אלכאפור** > كافور= *Cinnamomum camphora* (**עיסא**, עמ' 49, ע' 2).
7. **זרעים גניזה ב:** *והכופר סעד[י?]* > سعد, سعدي=*Cyperus longus* (גומא ארוך. **עיסא**, עמ' 66, ע' 8; **דינסמור ודלמן**, עמ' 90, ע' 1796), *Cyperus rotundus* (גומא הפקעים. **אבן אלביטאר**, **ג'אמע**, ב, עמ' 21-20. ועיין **דיוסקורידס**, **גודייר**, עמ' 8, ח' I, ע' 4. פקעותיו מכילות שמן אתרי ארומטי ומשמשות ברפואה העממית. עוד נקראים כך מיני *Carex*. **דינסמור ודלמן**, עמ' 91, ע' 1811).
8. **המליצה** (שש. ד' 108): **נרגס** > نرگس (פר.)=*Narcissus* (**סטיינגאס**, עמ' 1395; **אחונדוב**, עמ' 406).
9. **תפא"י** (שביעית ז ו): **ציפרעסען** > *Cypresse, Zypressenkraut* - נראה שיש לזהותו עם *Santolina chamaecyparissus* (**ון ווייק**, **מילון**, א, עמ' 1206-1207. Cypresse, Zypresse מזוהה בדרך כלל עם *Cuperssus* - ברוש. **ניקולוב**, **מילון**, עמ' 926; **ון ווייק**, **מילון**, א, עמ' 403, אך זיהוי זה אינו מתאים להקשר כאן). עוד ייתכן שכוונתו ל-*Cyperus* (גומא);
10. **לעף**, **פלורה**, ד, עמ' 71; **צ'יז'יק**, **אוצר**, עמ' 836; **פלדמן**, **משנה**, עמ' 307; **פליקס**, **צומח**, עמ' 84; **עמר**, **מקרא**, עמ' 96.